

ASSAJOS I ESTUDIS

Samuel Torner, mestre racionalista
i activista llibertari (1881-?)
*Samuel Torner, rationalist teacher
and libertarian activist (1881-?)*

Antoni Dalmau i Ribalta
adalmau@teatrelliure.com

Societat Catalana d'Estudis Històrics, Institut d'Estudis Catalans (Espanya)

Data de recepció de l'original: març del 2011

Data d'acceptació: juny del 2011

RESUM

Aquest article recull la trajectòria biogràfica de Samuel Torner, un mestre racionalista barceloní que va combinar la seva activitat pedagògica amb un activisme llibertari incessant. Torner, un dels deixebles preferits de Ferrer i Guàrdia, va exercir la seva tasca educativa a Barcelona, Vilanova i la Geltrú, València i, temporalment, a Buenos Aires. D'altra banda, va viure la seva joventut i maduresa en el temps d'afebliment anarquista del tombant de segle, després de l'atuïment forçós que va significar la duríssima repressió derivada del procés de Montjuïc i les seves conseqüències. És aquella època que va veure néixer l'Escola Moderna, que va fer possible la formació primerament de Solidaritat Obrera i després de la CNT incipient i que va viure l'esclat insòlit de la Setmana Tràgica i l'execució de Ferrer i Guàrdia. La seva trajectòria exemplifica sens dubte la de molts dels seus companys de generació que van compartir amb ell el mateix ofici, les mateixes idees i les mateixes esperances.

PARAULES CLAU: Samuel Torner, Ferrer i Guàrdia, Escola Moderna, anarquisme, racionalisme, obrerisme, Barcelona, València, canvi de segle XIX-XX.

ABSTRACT

This article presents the biography of Samuel Torner, a Rationalist teacher from Barcelona who combined his teaching career with unceasing libertarian activism. Torner, who was one of Ferrer i Guàrdia's favourite disciples, taught in Barcelona, Vilanova i la Geltrú, Valencia and for a season, Buenos Aires. His youth was marked by the weakening of the Anarchist movement and harsh repression that followed on the heels of the *Montjuïc Trial* and its consequences at the turn of the 20th century. It was also at this time that the Escola Moderna movement was born, which enabled the emergence of Solidaritat Obrera, and then the incipient CNT. The events of the Setmana Tràgica, which led to the execution of Ferrer i Guàrdia, also took place during these years. Samuel Torner's life was representative of a whole generation that shared the same professional background, ideas and hopes.

KEY WORDS: Samuel Torner, Ferrer Guàrdia, Escola Moderna, anarchism, rationalism, working-class movement, Barcelona, Valencia, turn-of-the-twentieth century.

RESUMEN

El presente artículo recoge la trayectoria biográfica de Samuel Torner, un maestro racionalista barcelonés que combinó su actividad pedagógica con un activismo libertario incesante. Torner, uno de los discípulos preferidos de Ferrer Guardia, ejerció su tarea educativa en Barcelona, Vilanova i la Geltrú, Valencia y, temporalmente, Buenos Aires. Por otra parte, vivió su juventud y madurez en los tiempos de debilidad anarquista del cambio de siglo, tras el forzoso abatimiento que significó la durísima represión derivada del proceso de Montjuïc y sus consecuencias. Se trata de aquella época que vio nacer la Escuela Moderna, que hizo posible la formación primero de Solidaridad Obrera y después de la CNT incipiente y que vivió el insólito estallido de la Semana Trágica y la ejecución de Ferrer Guardia. Su trayectoria ejemplifica, sin ninguna duda, la de muchos de sus compañeros de generación que compartieron con él el mismo oficio, las mismas ideas y las mismas esperanzas.

PALABRAS CLAVE: Samuel Torner, Ferrer Guardia, Escuela Moderna, anarquismo, racionalismo, obrerismo, Barcelona, Valencia, cambio de siglo XIX-XX.

Com és prou sabut, i durant una vuitantena d'anys, l'anarquisme va tenir una clara hegemonia en el si del moviment obrer de Catalunya. Aquesta primàcia s'explica en bona mesura per un activisme molt intens i per un esforç llargament sostingut de formació i de propaganda, en el qual la pedagogia va representar un paper de primer ordre que ara no fa falta recordar. En aquest sentit, i en el context ben concret del canvi de segle XIX-XX, hi ha una colla remarcable de mestres que van fer de la seva vida un complex integrat al servei de la Idea que es manifestava amb tota coherència i naturalitat en una diversitat de fronts oberts.¹

Aquest treball vol donar a conèixer un d'aquests personatges, ara ja oblidat de gairebé tothom, un home infatigable que va viure la seva joventut i maduresa en el temps d'afebliment llibertari del tombant de segle, després de l'atuïment forçós que va significar la duríssima repressió derivada del procés de Montjuïc i les seves conseqüències. És aquella època de l'anarquisme català que, arraconant la *propaganda pel fet*, va xifrar les seves esperances en la Vaga General, l'època que va veure néixer l'Escola Moderna, que va fer possible la formació primer de Solidaritat Obrera i després de la CNT incipient, l'època que va viure l'esclat inusual de la Setmana Tràgica i l'execució de Ferrer i Guàrdia.

Ens referim concretament a Samuel Torner, un reconegut mestre racionalista del seu temps i un dels deixebles preferits de Ferrer,² així com un activíssim militant llibertari a Barcelona, Vilanova i la Geltrú, València i, temporalment, Buenos Aires. La seva trajectòria exemplifica sens dubte, amb una intensitat ben singular, la de molts dels seus companys de generació que van compartir amb ell el mateix ofici, les mateixes idees i les mateixes esperances.

I. ORÍGENS

Samuel Torner i Viñallonga va néixer a Barcelona a les cinc de la matinalda del dia 10 d'abril de l'any 1881.³ En el seu bateig van posar-li els noms

¹ En aquest sentit, un títol imprescindible: SOLÀ I GUSSINYER, Pere. *Educació i moviment llibertari a Catalunya (1901-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1980, «Llibres a l'Abast», 156. Sobre el valor de la propaganda per als anarquistes, especialment en l'àmbit educatiu, vegeu LÁZARO LORENTE, Luis Miguel. *Prensa racionalista y educación en España (1901-1932)*. València: Universitat de València, 1995, pàg. 32-40.

² Ho afirma FERRER, Sol. *Le véritable Francisco Ferrer: d'après des documents inédits*. París: Les Deux Sirènes, 1948, pàg. 116.

³ Algunes fonts —i també nosaltres en el passat, seguint-les— afirmen, erròniament, que Torner va néixer a Mallorca el 1891 (?). També cal dir que alguna vegada, i a partir d'unes paraules del ministre de la

de Samuel, Daniel i Ezequiel. Era fill d'un argenter d'Igualada de 34 anys, Josep Torner i Capdevila, casat amb Dolors Viñallonga i Mauri, natural de Barcelona. El matrimoni vivia en aquesta darrera ciutat, al carrer de Manresa, 1, 3r. Els avis paterns eren Josep Torner, difunt, i Concepció Capdevila, tots dos nascuts a Vilafranca del Penedès; els materns, residents a Gràcia, eren Miquel Viñallonga, natural de Barcelona, i Antònia Mauri, natural de Mataró.⁴

Segons una descripció policial, Torner era baix i prim, amb cabells i bigoti negres.⁵ En una data que desconeixem va casar-se amb la també mestra Serafina Groba, companya sempre indefallent de la trajectòria del nostre biografat.

2. LA FORMACIÓ COM A MESTRE

El 22 de setembre de 1894, de ben jove, quan només tenia tretze anys, Samuel Torner va sol·licitar de ser admès a l'examen d'ingrés per als estudis de magisteri. Llavors vivia al carrer Major del Clot, 35, 3r, de l'aleshores vila de Sant Martí de Provençals.

Crida poderosament l'atenció el contingut del dictat que va haver de fer Torner en el seu examen d'ingrés del 29 de setembre de 1894, no sols perquè testimonia la mentalitat de l'època i de l'Escola Normal, sinó, sobretot, pel contrast que presenta amb les idees que aquest mestre racionalista va sostenir després fervorosament, al llarg de tota la seva vida. Aquest dictat deia així:

La razón natural basta para conocer que hay un Dios, criador [*sic*] de cielo y tierra; porque si viésemos un palacio muy grande, muy hermoso, alojado con magnífica riqueza y adornado con exquisito primor, no diríamos que es un insensato el que afirmase que aquel palacio, aquellas alhajas, aquellos

Governació de La Cierva, s'esmenta Torner com a gendre d'Anselmo Lorenzo, però no hem pogut establir aquesta relació, que molt probablement és errònia.

⁴ Foli 39 del tom 34 de la secció de naixements del Registre Civil de l'antic Jutjat Municipal del districte de Palau (Barcelona). Certificació de l'acta de naixement a l'expedient acadèmic de Torner a l'Escola Normal Superior de Mestres de la província de Barcelona (Arxiu General i Històric de la Universitat de Barcelona, AGHUB).

⁵ Relació d'anarquistes de Barcelona, Archivo General de la Administración (Alcalá de Henares), Asuntos Exteriores, embajada de París, caixa 5832. Coneixem una sola fotografia en la qual la identificació de Torner és segura i clara, i és la que va aparèixer a la revista de Buenos Aires *Canas y Caretas*, 577, el 23 d'octubre de 1909.

adornos, nadie los ha fabricado ni ordenado. Pues bien, el mundo es este soberbio palacio, el sol le ilumina de día, y la luna por la noche.

Per la documentació que forma part del seu expedient acadèmic, sabem que el 1896 Torner s'havia traslladat a viure al carrer del Carme, 99, 3r, i que el 20 de desembre de 1897, quan només tenia setze anys, li va ser expedit, amb la nota general d'aprovat, el títol de mestre de primera ensenyança elemental de l'Escola Normal Superior de Mestres de la província de Barcelona.⁶

Seguint una trajectòria que va repetir-se sovint entre alguns dels seus coetanis, Torner va començar militant activament en la seva joventut dins els rengles del republicanisme i ens consta que el 1898, quan va començar a fer de mestre, havia anat a viure a Sant Andreu de Palomar.⁷ Després, havent esdevingut ja anarquista, va continuar la seva activitat pedagògica com a fundador i primer professor i director de l'Academia Libre «La Nueva Humanidad», creada al poble de Sants l'octubre de 1901, és a dir, d'una manera simultània a l'Escola Moderna de Francesc Ferrer i Guàrdia. Els problemes polítics derivats del seu activisme llibertari després l'obligarien a deixar aquesta feina.⁸

La condició essencial de mestre no va abandonar mai la personalitat de Samuel Torner. Trobant-se a València el 1908, en un article periodístic, ell mateix es presentava davant els lectors d'aquesta manera:

[...] tengo mi carrera y mi título de maestro superior ganado en dura batalla, no abdicando de mis ideas librepensadoras y radicales, delante de un tribunal católico en la Escuela Normal de Barcelona, que conocía mi procedencia y mi modesto pero conocido nombre como propagandista. Soy maestro, puedo demostrar mi suficiencia pedagógica y mis servicios profesionales a todo el que quiera y en Barcelona son bien conocidas las escuelas fundadas por mí, en las que dediqué toda mi fuerte voluntad y juventud.⁹

⁶ Tota la documentació d'aquest epígraf a l'expedient esmentat, AGHUB. Sobre l'Escola Normal, vegeu MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, Jordi. *L'Escola Normal de Barcelona. 1845/1972*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2000.

⁷ Vegeu la carta que va enviar al director de *La Campana de Gracia*, el 2 d'abril de 1898.

⁸ L'escola era al carrer del Carme i, per anunciar-ne la creació, va fer-se un míting el 12 d'octubre, presidit per Teresa Claramunt i amb la intervenció de Torner i de José López Montenegro (*El Productor*, 19 d'octubre de 1901).

⁹ TORNER, Samuel. «Enseñando (*sic*) Moderna. Contestando a un maestrico», *El Pueblo*, 26 de juliol de 1908 (citat a LÁZARO LORENTE, Luis M. *La Escuela Moderna de Valencia*. València: Generalitat Valenciana, 1989, pàg. 124. Tal com tindrem ocasió de veure, aquesta obra i aquest autor són de referència obligada per conèixer el pensament pedagògic de Torner i el seu pas per l'Escola Moderna de València).

3. ACTIVISME LLIBERTARI

L'activitat pedagògica, però, de seguida va estar acompanyada per la seva militància anarquista. Així, ja el febrer de 1900, el trobem entre els signants d'un document de protesta adreçat al govern per a la comissió revisionista del procés de Montjuïc, al costat de notables republicans i llibertaris.¹⁰ D'altra banda, va estar present i va ser orador en diversos mítings —per exemple en el que es va fer al Teatro Circo Barcelonés a favor de les víctimes del procés de Montjuïc el 14 de maig de 1899 o el que es va celebrar al saló La Serpentina el 26 d'abril de 1901 sobre els fets de Chicago i el Primer de Maig—, i va ser un dels detinguts als soterranis del creuer *Pelayo* arran de la vaga de tramviàries de maig de 1901, al costat de Teresa Claramunt, Leopoldo Bonafulla, Mariano Castellote, Ramon Sempau, Francesc Callís i altres anarquistes notoris.¹¹ Se l'acusava, concretament, d'haver induït a l'apedregada del convent dels maristes de Sant Andreu de Palomar el dia del Primer de Maig.¹² En aquesta època, també, va complir tres mesos de condemna —fins a ser indultat— per dos delictes de sedició en una data que no coneixem.

El 3 de febrer de 1901 va publicar al setmanari lerrouxista *Progreso. Periódico Republicano*, de Madrid, un article titulat «La libertad de conciencia», datat el 25 de gener a Barcelona, en el qual denunciava l'error de pretendre invocar l'esmentada llibertat en el context d'una societat capitalista i burgesa. Poc després, el juliol de 1901, va formar part d'un grup de propaganda encapçalat pels esmentats companys seus Teresa Claramunt i Joan Baptista Esteve (*Leopoldo Bonafulla*).¹³ Són precisament d'aquesta època algunes col·laboracions seves a *El Productor*, el periòdic de Bonafulla i Claramunt. El 4 d'agost de 1901, però, va ser detingut juntament amb Sebastià Suñé —una de les víctimes de les tortures del castell de Montjuïc— a Granollers, on tots dos havien participat en un míting de protesta pels recents successos del 30 i 31 de maig a

¹⁰ Vegeu el document i les signatures a *Las Dominicales del Libre Pensamiento* [Madrid], 8 de febrer de 1900.

¹¹ Vegeu CUADRAT, Xavier. *Socialismo y anarquismo en Cataluña (1899-1911). Los orígenes de la CNT*. Madrid: Revista de Trabajo, 1976, pàg. 74.

¹² *Suplemento a La Revista Blanca*, núm. 107 [Madrid], 1 de juny de 1901.

¹³ Aquest nucli, en el qual hi havia Claramunt, Bonafulla, López Montenegro, Eduardo Valor, [Pere?] Guasch, Guitart, Joaquina Cornet i Antonio Cruz i Sallés, estava organitzat al voltant del periòdic *El Productor* i de la Societat d'Oficis Varis La Solidària, tots dos amb seu al carrer de Ferlandina, 49, 1r 2a (vegeu VICENTE, Laura. *Teresa Claramunt. Pionera del feminismo obrerista anarquista*, Madrid: Fund. Anselmo Lorenzo, 2006, pàg. 175).

la Corunya. Molt poc abans, i per la mateixa causa, Torner, Suñé, Claramunt i Bonafulla ja havien pres part també en un míting a Terrassa.¹⁴

El 15 de gener de 1902, *La Publicidad* va publicar una carta de Torner on es queixava d'una detenció recent i arbitrària de la policia sota l'acusació d'un presumpte delictes de coaccions i com a «cap del moviment obrer de la barriada de Sant Martí». I, el 12 de maig d'aquell mateix any, va tenir lloc un consell de guerra ordinari de plaça per veure i dictaminar sobre la causa instruïda pel tinent coronel Adrián Albadalejo contra els paisans Samuel Torner i José Jacas, acusats d'insult de paraula a força armada. El motiu d'aquest procés era haver anomenat «esbirro» un guàrdia civil durant el míting de Granollers de l'agost de 1901.¹⁵ Per aquesta causa, Torner i Jacas van ser condemnats a dos anys, quatre mesos i un dia de presó correccional, però van beneficiar-se de l'indult que va dictar-se arran de la coronació d'Alfons XIII i van ser alliberats el juliol de 1902.¹⁶ Mentre complia condemna, Torner va donar prova d'un notable sentit de l'humor enviant a les seves amistats una targeta perfectament impresa on podia llegir-se: «Samuel Torner ofrece á Vd. su nuevo domicilio: Patio Correccional —Cárcel— Barcelona.»¹⁷

Passava el temps, però ni l'activisme ni les represàlies per part de les autoritats civils i militars no cessaven. Així, a finals d'aquell mateix 1902, Samuel Torner va ser detingut de bell nou, aquesta vegada per un intent de vaga general i per uns fulls volants adreçats «a los trabajadores» en els quals s'excitava els obrers a manifestar clarament al vicepresident de l'Argentina, llavors de pas per Barcelona, la seva repulsa per l'expulsió del país sud-americà que havien sofert alguns anarquistes. El 5 de gener de 1903, el jutge del districte del Parc va disposar-ne la llibertat, però el cas és que tots els detinguts van continuar a la presó, sense saber ben bé quina era la seva situació processal, segurament posats a disposició del nou governador civil, Carlos Espinosa de los Monteros. Ho denunciaven en una carta oberta adreçada a aquest darrer, datada el 14 de gener de 1903, publicada al setmanari *El Productor* tres dies després i signada per Torner, Ignasi Clarià, Pere Vidal, Pere Bosch, Enric Erín, Francesc Callís i Francesc Vilarrubias.¹⁸

¹⁴ *El Porvenir del Obrero*, 10 d'agost de 1901.

¹⁵ *La Vanguardia*, 30 d'abril de 1902, i *La Dinastia* [Barcelona], 16 de maig de 1902. Carta dels dos presos datada el 27 de juny de 1902, a *El País*, 1 de juliol de 1902.

¹⁶ *Tierra y Libertad* [Madrid], 21 de juny i 26 de juliol de 1902.

¹⁷ *La Campana de Gracia*, 21 de juny de 1902.

¹⁸ Els fets eren encara més confusos perquè, feia pocs dies, la policia havia informat de la descoberta de dues bombes tipus Orsini en un camp dels afores de Sarrià, al costat del terme de Vallvidrera, i no es descartava que les detencions hi tinguessin alguna cosa a veure (*El Productor*, 10 de gener de 1903).

Ja al carrer, el diumenge 8 de març Torner va presidir a Barcelona un míting anarquista que es va fer al saló Le Trianon, aprofitant l'aixecament de la suspensió de garanties constitucionals. S'hi va llegir un escrit d'Anselmo Lorenzo i hi van intervenir, entre altres, Casanovas, Abayà i Suñé.¹⁹ El 4 de maig següent va prendre part en un míting anarquista efectuat al Circo Español en record i homenatge de les víctimes del procés de Montjuïc.²⁰ D'altra banda, l'agost d'aquell 1903 va ser detingut novament a causa de la vaga fracassada d'aquells dies.²¹ A finals d'any va participar en la fugaç recuperació del periòdic *La Tramontana*, en el qual va col·laborar. I, per acabar aquest accidentat recorregut a Barcelona, diguem finalment que, la primavera de 1904, va ser objecte de dos processos judicials per delictes d'imprensa,²² que el 6 de març va participar juntament amb Jesús Navarro en una vetllada al Círcul del Porvenir de Capellades dedicada a l'ensenyança lliure i que el 17 de juny va prendre part al Circo Español en el «míting d'inquilins» conjunt de republicans i anarquistes.²³

4. MESTRE A VILANOVA. *LA FEDERACIÓ RACIONALISTA*

Mentrestant, i quan no l'hi impediien les seves nombroses detencions, Torner continuava treballant de mestre. Va fer-ho, per exemple, en una escola protestant de Barcelona que, en paraules seves, va voler abandonar per no haver-hi d'ensenyar religió, a desgrat dels ingressos superiors que li proporcionava. Això va ser des de finals de 1901 fins al 27 de novembre de 1904, en què va ser inaugurada l'Escola Moderna de Vilanova i la Geltrú, que va ser el primer a dirigir. Així començava realment una nova etapa en la seva vida, que el duria a desenvolupar la seva activitat pedagògica lluny de Barcelona.²⁴

¹⁹ Crònica molt extensa de l'acte a *La Huelga General* [Barcelona], 20 de març de 1903, i a *El Porvenir del Obrero*, 17 de març de 1903. Vegeu també *La Vanguardia*, 9 de març de 1903.

²⁰ Crònica a *El Porvenir del Obrero*, 12 de maig de 1903. Torner col·laborava també en cròniques enviades a *Tierra y Libertad* de Madrid, per exemple la que porta per títol «A los obreros de la Cuenca del Tèr», apareguda el 16 d'abril de 1903, en la qual anima els obrers a fer respectar els drets que encara no han aconseguit.

²¹ Vegeu VICENTE, Laura. *Teresa Claramunt...*, pàg. 217.

²² Vegeu OLAYA MORALES, FRANCISCO. *Historia del movimiento obrero español. 1900-1936*. Madrid: Confederación Sindical Solidaridad Obrera, 2006, pàg. 119.

²³ Acte a Capellades: *La Campana de Gracia*, 12 de març de 1904. Acte al Circo Español: VICENTE, Laura. *Teresa Claramunt...*, pàg. 233.

²⁴ En part d'aquest epígraf, seguirem la premsa de l'època de Vilanova i, molt particularment, DELGADO, Buenaventura. *La Escuela Moderna de Ferrer i Guardia*, Barcelona: Ediciones CEAC, 1979, pàg. 162-167.

Aquest centre del Garraf es trobava al carrer del Col·legi, 36, 1r, i a la porta de l'entrada es mostrava el lema que el volia distingir: «Enseñanza racional y científica». Al llarg de vuit hores diàries, desplegava per al seu centenar d'alumnes d'ambdós sexes un programa atapeït, consistent en lectura, escriptura, gramàtica, geometria, geografia, física, química i dibuix.

No cal dir que, de seguida, l'entrada en funcionament de l'Escola Moderna va generar en el si de la societat vilanovina una forta controvèrsia, amb una frontal oposició dels sectors catòlics. Enmig de la polèmica, les agressions verbals van passar a les físiques: el març de 1905, l'escola va ser assaltada i se'n va destruir el material i la biblioteca. Finalment, l'inspector de Primera Ensenyança va ordenar clausurar-la amb el pretext legal que no havia presentat els plànols de l'edifici. L'escola, però, va continuar funcionant en un altre local i, a primers de maig, se'n va autoritzar de nou la reobertura, gràcies en bona part a les gestions efectuades per Alejandro Lerroux, en una època en què la identificació entre el cap del Partit Radical i Ferrer i Guàrdia era absoluta.

Aquell 1905, Samuel Torner era considerat per les autoritats un home violent i perillós que escalfava el cap dels altres però que no actuava com un anarquista d'acció.²⁵ Va ser també llavors que, arran de la bomba que va esclatar a la rambla de les Flors de Barcelona el 3 de setembre de 1905, el mestre barceloní va ser un dels 25 signants d'un manifest de rebuig i protesta contra la violència publicat pels anarquistes de Vilanova i la Geltrú.²⁶

Mig any després, concretament el 31 de maig de 1906, l'anarquista sabadellenc Mateu Morral llançava una bomba contra Alfons XIII al carrer Mayor de Madrid i un dels efectes d'aquest atemptat seria la detenció de Ferrer i Guàrdia, que s'allargaria durant una mica més d'un any. Mentre durava aquest empresonament a la Model de Madrid, i fins a l'absolució de Ferrer del 13 de juny de 1907, Samuel Torner va actuar en certa mesura, durant uns quants mesos, com a substitut seu en la coordinació de les nombroses escoles i dels mestres que s'inspiraven en l'Escola Moderna, que havia estat clausurada i ja no tornaria a obrir: «Mientras espera el juicio, Torner asume la dirección del movimiento racionalista fundando la Federación Racionalista, en la que agrupa en un solo bloque defensivo a todas las escuelas ácratas. La Federación se reuniría en la Casa del Pueblo de Barcelona, cuartel general del

²⁵ Carta del governador de Barcelona a Alfonso de Aguilar, 29 de maig de 1905, AGP, caixa 13163.

²⁶ *Recull de biografies del moviment obrer de Vilanova i la Geltrú*, s. a., s. d., publicat a: <<http://www.veוברera.org/>>.

Partido Republicano de Lerroux, para redactar las bases por las que se regiría tal asociación.»²⁷

La proposta de la Federació havia estat defensada en una assemblea convocada per Lerroux i celebrada el 23 d'agost d'aquell 1907. En aquells moments, per Samuel Torner, el més important era el control ideològic del magisteri laic, vigilant el veritable laïcisme en les conviccions dels mestres.²⁸ D'altra banda, les circumstàncies en què va crear-se la Federació Racionalista va fer ressorgir, un cop més, l'activisme infatigable de Torner:

Mientras tanto, Torner aconseja que se creen comités locales, regionales e internacionales en estrecha comunicación; sugiere que se creen sociedades de obreros, sociedades de profesores, de profesionales y todas aquellas personas que tengan alguna significación en el mundo normal del Arte y de las Ciencias; pide crear un comité de propaganda encargado de recaudar fondos y de fomentar la creación de nuevas escuelas modernas a las que se les dote del material necesario y de buenos profesores. Los comités regional, nacional e internacional deberán luchar de consuno y defender de cualquier ataque a la enseñanza racional. La sede del comité central quedaba en Villanueva y Geltrú. El dinámico profesor racionalista se ofrece a informar a quienes así lo deseen respecto a la documentación que había que enviar al Ministerio de Instrucción Pública para legalizar cualquier situación anómala y evitar que el alcalde, el cura o cualquier otro cacique, bajo cualquier pretexto legal, cerrase las puertas de la escuela racionalista.²⁹

Quan Ferrer va ser absolt del seu procés, Torner ja havia renunciat d'alguna manera a la seva responsabilitat i la Federació Racionalista havia anat quedant, de fet, inoperant. Ferrer, per la seva banda, no tractaria pas de reobrir l'Escola Moderna, sinó que preferiria marxar a l'estranger i promoure un campanya internacional a favor de l'ensenyament racionalista. Tot plegat va produir-se de tal manera que Buenaventura Delgado s'ha fet algunes preguntes realment pertinents sobre aquest tema: «¿Hubo rivalidad entre ambos? ¿Por qué Torner abandona Villanueva cuando su Escuela Moderna funciona normalmente

²⁷ DELGADO, B. *La Escuela Moderna...*, pàg. 165-166.

²⁸ «En Barcelona. Una Asamblea. En la Casa del Pueblo». *Las Dominicales*, 24 d'agost de 1906 (dec i agraeixo aquesta referència a L. M. Lázaro Lorente).

²⁹ DELGADO, B. *La Escuela Moderna...*, pàg. 167.

y han pasado las presiones externas más peligrosas? ¿Temía Ferrer la juventud de Torner —tenía unos 35 años cuando se hizo cargo de la escuela—, su capacidad pedagógica, al parecer, notable, sus dotes de organización y su dinamismo?»³⁰

5. MESTRE A VALÈNCIA

No sabem amb exactitud què va passar. El cas és que, en efecte, l'estiu de 1906, Torner i la seva companya van abandonar Vilanova per anar-se'n a dirigir la nova Escola Moderna de València, creada per la Primitiva Sociedad de Instrucción Laica, continuadora d'una associació de lliurepensadors valencians.³¹ Justament el País Valencià, amb llarga tradició republicana i de grups lliurepensadors i maçònics, estava reunint en aquells anys un notable contingent d'importants mestres i pedagogs relacionats amb el moviment llibertari i també vinculats d'una manera o altra a l'Escola de Francesc Ferrer i Guàrdia, com ara, a més del mateix Torner, José Casasola, Albà Rossell, Josep Alberola, Antonia Maymón o Higinio Noja.³²

L'Escola que havia de dirigir Torner estava instal·lada en un noble casalot de la plaça de Pellicer, 1, i reunia unes característiques que la feien singular en el seu temps:

[...] No se enseña allí de memoria, creando repetidores mecánicos, ni se abruma al niño con estudios abstractos que malean su inteligencia y le hacen aborrecible el estudio.

Pedagógicamente se utiliza la curiosidad innata en el niño; se le hace ver diversos objetos, utilizando el Museo Industrial escolar, mapas, colecciones de geometría e Historia Natural, y así el niño va atesorando conocimientos sobre la elaboración del pan, los alimentos, las plantas textiles, la fabricación de vestidos, los materiales que entran en la construcción de una casa,

³⁰ *Ibidem*. L'escola vilanovina va decaure després de la marxa de Torner i va acabar tancant les portes l'agost de 1909: havia durat cinc anys.

³¹ Sobre aquesta escola vegeu sobretot LÁZARO LORENTE, L. M. *La Escuela Moderna de Valencia. Op. cit.*, i ídem, *Las escuelas racionalistas en el País Valenciano (1906-1931)*. València: Nau Llibres, 1992, pàg. 78-80.

³² Per a aquesta etapa, vegeu CANES GARRIDO, FRANCISCO. *Las Escuelas de la Primitiva Sociedad de Instrucción Laica de Valencia (1902-1910)*. Madrid: Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación de la Universidad Complutense, 1987, pàg. 64-68.

las minas, etc., etc., y va aprendiendo también, como por juego, geografía y conociendo vegetales y animales.

La escuela dispone de buen material: pupitres aislados, higiénicos; museos Industrial y de Historia Natural; extensa colección de minerales y fósiles, cuadros para estudiar fisiología, mapas, colección de pesas y medidas, muestras de dibujo lineal, de figura, paisaje.

A part de la direcció del centre, ell va encarregar-se de la classe elemental i Serafina Groba, la seva companya, de la classe de pàrvuls. Havent arrencat l'Escola amb tan sols 46 alumnes, ben poc després ja en tenia 115 i en el curs 1908-1909 va haver-se de tancar la matrícula sense poder atendre tothom. Els altres professors del centre eren Àngels Gil, Francisco Fuertes i Francisco Gallach.³³

L'activisme de Torner no va limitar-se, naturalment, a la direcció de l'escola, sinó que ben aviat va expandir-se en múltiples fronts, sempre, però, molt centrat en l'àmbit de la pedagogia. I és que, en la impossibilitat de poder disposar d'un entorn tan propici com el de Barcelona i la seva rodalia —on l'arrelament llibertari era molt més gran—, la batalla ideològica que Torner podia continuar fent era sens dubte la que es vinculava a la seva vocació professional. Així, el 27 de gener de 1907 feia una conferència sobre l'Escola Moderna a l'escola de la Unió Obrera del Port; el 2 de febrer d'aquell mateix any en feia una altra al Casino Universal del camí del Grau, a València, sota el títol «¿Cómo debe educarse y enseñarse a la niñez? ¿Qué es la Escuela Moderna?»; el 23 de febrer, una altra al mateix indret per parlar sobre com havia de ser el mestre racionalista, allunyat de tot sectarisme; el 31 de març parlava a Cullera, convidat per la Societat Agrícola; el 14 de maig intervenia a la Casa del Pueblo de València; el 21 de maig participava en un míting a Alzira relacionat amb la campanya per la llibertat de Ferrer i de Nakens i per la reobertura de l'Escola Moderna de Barcelona, i el setembre d'aquell mateix any participava com a orador en un altre míting de la Casa del Pueblo per l'ensenyament laic i la defensa de l'Escola Moderna de Barcelona.

Més enllà de la peripècia biogràfica del personatge, la transcripció periodística d'aquestes intervencions públiques té l'interès de facilitar-nos algunes infor-

³³ La cita i la informació posterior procedeixen d'un reportatge elogiós sobre l'escola amb diverses fotografies on poden veure's, entre altres, Samuel Torner i Serafina Groba que figura a la primera pàgina del periòdic republicà madrileny *El País*, 27 d'octubre de 1908. Almenys en aquesta època, Torner portava un espectacular bigoti ben refistolat.

macions sobre les idees pedagògiques que niaven en el pensament de Samuel Torner. Així, en la segona que acabem d'esmentar, va dir entre altres coses:

La enseñanza racional no pertenece a ninguna idea política, ni religiosa, y sí sólo a la Ciencia y a la Razón, base de toda independencia.
 [El maestro racionalista no debe] ser sectario de ésta o otra idea, sino que su deber es, por medio de la Ciencia, enseñar a los niños la verdad y la razón.
 [En la Escuela Moderna] no se sujeta al niño por la palmeta, sino que en el amor que a los niños como tales se les debe, se les enseña la mayor parte posible de ciencia. En la Escuela Moderna no hay odios para nadie ni contra nada; allí no hay sino amor y respeto, ciencia y razón.³⁴

Pel que fa al míting esmentat en darrer lloc, Torner va dir-hi també: «[...] No hay más Dios que la razón demostrada; éste es el tema de la enseñanza racionalista. No creas nada a menos que el maestro te lo demuestre; esto constituye el lábaro de la Escuela Moderna y de todas cuantas a semejanza suya funcionan en otros puntos.»³⁵

El gener de 1907, quan tot just feia uns quants mesos que estaven a València, Torner i Groba van perdre el seu fill adolescent, David, després d'una llarga i penosa malaltia. El noi treballava com a auxiliar a l'escola i en l'enterament va haver-hi la presència nombrosa d'alumnes i mestres de les escoles laïques.³⁶

Molt poc després, concretament el 7 de febrer, havia aparegut la revista mensual *Humanidad Nueva. Revista Pedagógica Ilustrada y Órgano de la Escuela Moderna de Valencia* (febrer de 1907 - abril de 1909), dirigida per Torner i amb seu a la mateixa adreça de l'Escola. Aquesta revista, que seguia els passos del *Boletín de la Escuela Moderna* de Barcelona, va esdevenir el principal vehicle de transmissió de les idees dels pedagogs racionalistes valencians.³⁷ Torner, a més de dirigir-la, va publicar-hi sis treballs. En els que porten el títol de «Verdades», el director de l'Escola Moderna valenciana «[...] efectúa una

³⁴ *El Pueblo*, 6 de febrer de 1907 (citat a LÁZARO LORENTE, L. M. *La Escuela Moderna de Valencia*, pàg. 126-127).

³⁵ *El Pueblo*, 19 de setembre de 1907 (citat a CANES, FRANCISCO. *Las Escuelas...*, pàg. 65).

³⁶ «Liprepensamiento en acción», *Las Dominicales. Semanario Librepensador*, 25 de gener de 1907 (dec i agraeixo aquesta cita a L. M. Lázaro Lorente).

³⁷ Vegeu, sobretot, LÁZARO LORENTE, L. M., *Prensa racionalista...*, pàg. 161-172.

revisión crítica de los planteamientos y realizaciones educativas tanto de la iniciativa oficial, como de la privada de carácter católico y la laico-republicana, para proponer como modelo más acabado y progresista en todos los sentidos el encarnado por la escuela racionalista».³⁸

A l'inici del curs 1907-1908, Samuel Torner va promoure la creació de l'Agrupació de Professors Racionalistes i el 1908 va il·lustrar personalment el llibre d'Anselmo Lorenzo titulat *Igualdad, libertad y fraternidad*.³⁹ No gaire més tard, va declarar a Barcelona en el procés contra el terrorista i confident Joan Rull i Queraltó de 1908, que l'estiu de 1906 havia visitat Vilanova i la Geltrú i s'havia allotjat a casa seva.⁴⁰

Els anys 1908-1909, Torner va ser secretari del comitè del centre de la Casa del Pueblo de València i un membre molt actiu en la intensa campanya valenciana propresos d'Alcalá del Valle —empresonats al penal de la ciutat—, amb un comitè que ell mateix sembla que va crear i en el qual va tenir un protagonisme molt notable. Utilitzant l'Agrupació de Professors Racionalistes, va ser molt actiu també en la campanya de 1908 contra l'intent del govern de Maura de fer aprovar una llei antiterrorista.⁴¹ Així mateix va participar en diversos mítings de propaganda societària i racionalista, al Grau, a Pedralba, a Bunyol.

Respecte d'altres iniciatives d'aquests anys, diguem que, juntament amb Benigne Ferrer, va representar els mestres racionalistes en la segona Asambleta Reformista de Instrucción Nacional, celebrada a València del 21 al 23 de juny de 1909 amb motiu de l'Exposició Regional. No sense polèmica, tots dos van defensar-hi la neutralitat religiosa de l'ensenyament. Torner participaria també, molt poc temps després, en el Congreso Nacional Pedagógico, celebrat també a València del 12 al 16 el juliol següent.⁴²

En aquests anys de direcció de l'Escola valenciana, Torner va singularitzar-se molt particularment per la seva notòria presa de posició en dos aspectes ben concrets, vinculats a l'activitat educativa. D'una banda, per la seva opo-

³⁸ *Ibidem*, pàg. 166.

³⁹ LORENZO, A. *Igualdad, libertad y fraternidad* [amb il·lustracions de Samuel Torner]. València, Humanidad Nueva, 1908 (Imp. de A. López y Cía.), 15 pàg., il. (Cuentos Racionalistas, 2).

⁴⁰ Sobre la relació de Samuel Torner amb Joan Rull, vegeu DALMAU, Antoni. *El cas Rull. Viure del terror a la Ciutat de les Bombes (1901-1908)*. Barcelona: Columna, 2008, pàg. 156, 184-185.

⁴¹ Molts més detalls sobre aquests aspectes de l'activisme de Torner a LÁZARO LORENTE, L. M. *La Escuela Moderna de Valencia*, pàg. 128-138.

⁴² Vegeu MAYORDOMO, Alejandro i AGULLÓ, M. Carmen. *La renovació pedagògica al País Valencià*. València: Universitat de València, 2004, pàg. 100-101, i sobretot LÁZARO LORENTE, L. M. *La Escuela Moderna de Valencia*, pàg. 141-144, que en dona tota mena de detalls.

sició a la idea de molts sectors liberals i republicans de demanar a l'Estat una suma de cent milions de pessetes per a higiene i instrucció. El seu punt de vista pot resumir-se en un fragment d'una transcripció periodística de les seves paraules:

Las escuelas racionalistas se han establecido conforme a las modernas exigencias de la enseñanza con el auxilio de los obreros conscientes que discurren con la cabeza, y sin pedir nada al Estado ni al municipio. Robusteced —terminó diciendo— las sociedades obreras con táctica revolucionaria, y por sí solas podrán levantar veinte escuelas suyas, obra noble y altruista, sin buscar el apoyo de las altas esferas, donde sólo se preocupan de vivir y de derrochar.⁴³

D'altra banda, Torner, com el mateix Ferrer i Guàrdia, va destacar-se per una defensa aferrissada de la supressió dels exàmens i la seva substitució per exposicions escolars dels treballs efectuats pels alumnes. Curiosament, l'oposició a aquest criteri pedagògic no va venir-li a Torner principalment dels mestres catòlics sinó, sobretot, de part de Vicenç Orts, un mestre laic de l'escola del Casino Central d'Unió Republicana. La polèmica va allargar-se mitjançant articles periodístics dels dos mestres i les escoles laiques valencianes van acabar dividint-se en dos fronts oposats, els partidaris i els adversaris dels exàmens —i entre els primers, sens dubte, tots els centrerracionalistes.⁴⁴

Finalment, i per completar el quadre d'aquest període, diguem que, cap a l'any 1907, va existir el projecte en els medis anarquistes de fer aparèixer una revista infantil, impresa en colors, que portaria el nom de *Liberín*, en la qual estava previst que intervinguessin els mestres José Casasola, Samuel Torner i Lluís Bertran. Tot fa pensar, tanmateix, que aquesta revista no va arribar a veure la llum.⁴⁵

⁴³ LÁZARO LORENTE, L. M. *La Escuela Moderna de Valencia*, pàg. 139-140.

⁴⁴ LÁZARO LORENTE, L. M., *ibidem*, pàg. 219-240, i *Las escuelas racionalistas...*, pàg. 102. És curiós el cas singular de l'escola El Siglo XX, a Poble Nou de la Mar, que va optar per fer exàmens i exposicions de treballs al mateix temps.

⁴⁵ Anselmo Lorenzo va explicar el projecte als anarquistes de Palamós en una visita de juny de 1907, segons testimoniatge de Formós Plaja (vegeu SORIANO JIMÉNEZ, Ignacio Clemente. *Hermoso Plaja Saló y Carmen Paredes Sans, el anarquismo silencioso, 1889-1982*. Tesi doctoral, Universidad de Salamanca, 2002, pàg. 159-160).

6. DESTERRAT A L'ARGENTINA (1909-1914)

Encara que lluny de Barcelona, però sens dubte a causa de la seva importància, l'Escola Moderna valenciana no va poder sostreure's a l'onada repressiva que va venir després de la Setmana Tràgica i a les pressions coetànies dels sectors més conservadors. El centre, doncs, va ser clausurat i, el 29 d'agost, el governador de València, Genaro Pérez Moso, va fer empresonar Torner —que s'havia significat tant i tant en els anys precedents— a la Model de València, i després va decretar-ne el desterrament. També va dur-se a terme un escorcoll intens al domicili de Torner, al carrer d'Escolano, 21, principal, a tocar de l'escola.

Arran del tancament, l'Escola i el seu director van adquirir una certa notorietat perquè, un any després, i arran dels debats al Congrés dels Diputats sobre la repressió posterior als fets de juliol de 1909, el ministre de La Cierva s'hi va referir diverses vegades amb l'objectiu de justificar la dràstica mesura adoptada. Per començar, va explicar que a l'Escola, sobre la butaca del despatx del director, hi figurava un quadre «en que se presentaba triunfante a la anarquía».⁴⁶ La veritat és que, mesos abans, la premsa conservadora madrilenya ja havia fet famosa aquella al·legoria de la revolució social: l'*ABC*, concretament, que qualificava d'«antros de abominación» totes les escoles laiques, li havia dedicat tota una portada sencera i un llarg comentari en la seva edició del 15 de setembre de 1909, i altres periòdics catòlics ja s'havien encarregat de donar-ne tota mena de detalls als qui no l'haguessin pogut veure:

Este cuadro representa la anarquía desgrefiada como una furia infernal, empuñando incendiaria tea, apoyada sobre un fuste de columna truncado y poniendo su pie descalzo sobre un hacinamiento formado por cruces, báculos, tablas del Decálogo, libros, espadas, bayonetas cañones, coronas reales, cadenas, candados, llaves... No lejos de un sombrero de copa, que ha rodado, figura una teresiana [*un barret militar*] atravesada por un puñal. Así está gráficamente sintetizada la enseñanza que los gobernantes han permitido contra Dios, contra la Iglesia, contra el ejército, contra las leyes y contra toda la sociedad.⁴⁷

⁴⁶ *Diario de Sesiones de Cortes. Congreso de los Diputados. Legislatura de 1910*. Madrid: Hijos de J. A. García, 1910, vol. III, pàg. 597, i SOLDEVILLA, Fernando. *El año político. 1910*. Madrid: Imprenta de Ricardo Rojas, 1911, pàg. 322.

⁴⁷ *La Lectura Dominical* [Madrid], 18 de setembre de 1909, pàg. 603. Aquest setmanari era l'òrgan de l'Apostolado de la Prensa.

Després, en el debat del 13 de juliol de 1910, en resposta al diputat republicà Fèlix Azzati, La Cierva va detallar els llibres, revistes, targetes postals i altres documents que havien estat trobats al despatx i el domicili de Samuel Torner i que tenien caràcter anarquista, antimilitarista o revolucionari.⁴⁸

El cas és que, l'endemà mateix de ser empresonat, el director afectat per l'ordre governativa de desterrament va haver de marxar de moment amb la seva esposa i col·lega cap al poble de Cañete, a la província de Conca, a 150 km de València.⁴⁹ Ben poc després, però, i més concretament l'11 de setembre i a petició pròpia tramitada ràpidament pel govern, tots dos van emprendre el viatge en el vapor *Valbanera* cap a l'Argentina. Abans de marxar, Torner va acomiadar-se dels seus alumnes mitjançant una càlida i emotiva carta adreçada a la premsa.⁵⁰

Així doncs, entre aquell setembre de 1909 i el 1914, Torner i Groba van residir a Buenos Aires, mentre l'Escola valenciana, quan va poder tornar a obrir les portes legalment com a conseqüència de la real ordre circular de 3 de febrer de 1910, va passar a ser dirigida per José Casasola Salmerón i per Vicenç March.

A Buenos Aires, com és natural, Samuel Torner no va pas abandonar les causes que havien guiat tota la seva trajectòria fins llavors. Així que sembla que va fundar una Escola Moderna el 1910 i, poc després, un petit negoci editorial, Sarmiento, que li va permetre publicar i dirigir la revista *Francisco Ferrer. Revista de Educación Racional. Continuada de la Obra de la Escuela Moderna*, una publicació que va aparèixer amb periodicitat quinzenal entre l'11 de maig de 1911 i l'1 de febrer de 1912. La revista s'obria amb aquestes paraules:

Esta Revista inaugura sus humildes tareas periodísticas tributando homenaje de respeto a los que sufrieron y sufren por la evolución y Progreso de la Humanidad y saludando a los periódicos, escuelas y profesores que, aprovechando el tiempo, se dedican a la propaganda de la verdad, difundiendo la enseñanza racional y científica en medio de los convencionalismos, errores y miserias de la sociedad actual.⁵¹

⁴⁸ Vegeu *La Época* [Madrid], 15 de juliol de 1910. Més detalls de tot aquest episodi a LÁZARO LORENTE, L. M. *La Escuela Moderna de Valencia*, pàg. 145-147.

⁴⁹ SOLDEVILLA, Fernando. *El año político. 1909*. Madrid: Imprenta de Ricardo Rojas, 1910, pàg. 302.

⁵⁰ Vegeu-la a LÁZARO LORENTE, L. M. *La Escuela Moderna de Valencia*, pàg. 148-149.

⁵¹ LA REDACCIÓN. «Saludo», *Francisco Ferrer*, 1 (abril 1911). Transcrit a LÁZARO LORENTE, L. M. *Prensa racionalista...*, pàg. 28, núm. 35.

Com no podia ser d'altra manera, Torner va defensar en aquesta revista un model d'escola únicament científica, que no fos patrimoni de partits ni de sectes. Enfront d'uns col·legues de Santa Fe que defensaven que l'escola havia de ser anarquista, com a únic ideal de redempció humana, el mestre català sostenia que l'ensenyament «no puede ser anarquista, pues teniendo como base la investigación y comprobación científica resulta que no puede tener, como no lo tiene la ciencia, un programa cerrado». I afegia: «Los profesores racionalistas podemos ser y somos individuos de ideas porque amamos la vida y como hombres defendemos lo que creemos y estamos seguros de qué es justo, pero no cumpliríamos con el deber de profesores [...] si nos apoderásemos de la escuela para cátedra de nuestros particulares idealismos.»⁵²

Tanmateix, i a desgrat del suport d'organitzacions obreres anarquistes, l'escola sembla que acabaria fracassant, en part per culpa de l'activitat editorial i de la publicació de la revista. No gaire més tard, però, Samuel Torner també va ser directament responsable de la creació, el 1912, de la Liga de Educación Racionalista, que editaria *La Escuela Popular*, revista continuadora de la que ell havia dirigit.

En aquesta època a l'Argentina, Torner va coincidir amb el també mestre anarquista Albà Rossell, certament prou conegut. El cas és que no es van avenir ni poc ni gaire, almenys si ho hem de jutjar per la duresa dels textos que coneixem d'aquest últim, que en aquella època ja feia temps que s'havia desenganyat i distanciat radicalment de l'entorn ferrerià. Així, l'any 1957, Rossell va escriure a Montevideo això que segueix: «[A Buenos Aires], ni Barcos como líder, ni el aprovechado Samuel Turner [*sic*] con sus deseos de sacar ventajas bajo la sombra de Ferrer, dieron otra impresión que la de aprovechados pedantes y pescadores en río revuelto, como más adelante se comprobó suficientemente, a la vez que vergonzosamente.»⁵³

Aquell mateix any, i d'una manera encara més rotunda, Rossell tornaria a expressar la seva opinió sobre Samuel Torner en un quadern mecanografiat dedicat a diverses persones que havia tingut l'oportunitat de conèixer. Com es pot veure, el to continuava sent implacable, i la crítica d'«aprofitat» s'acompanyava ara d'una explicació molt més clara de les insinuacions relatives a la presumpta mala gestió econòmica de Samuel Torner:

⁵² *Francisco Ferrer*, 1 d'agost de 1911.

⁵³ Dades autobiogràfiques d'Albà Rossell i Llongueras, Montevideo, 10 de gener de 1957, transcrites a SOLÀ, P. *Educació i moviment llibertari...*, pàg. 274.

Afanoso de notoriedad, llegó a Argentina con mucha prosopopeya y ostentación persecutoria, sometiéndose a un reportaje por la revista popular *Caras y Caretas* como gran personalidad y, además, apelando al apoyo del socorro que suministraba medios a los refugiados españoles. [...] Turner [*sic*], ya acomodado, se dedicó a explotar el nombre de Francisco Ferrer mediante una revista con este nombre, la que logrando imponerse como pretendía, por su mediocridad, dejó de salir al poco tiempo y, según referencias, con recomendación poco grata para las condiciones administrativas de Turner, cuyas cuentas dejaban mucho que desear.⁵⁴

7. RETORN A CATALUNYA I A VALÈNCIA

El març de 1914, Samuel Torner ja tornava a ser a Catalunya, ja que el 18 d'abril *La Campana de Gracia* li publicava una carta datada a Barcelona en la qual es felicitava per la victòria electoral dels socialistes a la ciutat de Buenos Aires. En tot cas, un cop complert el desterrament i havent-se beneficiat d'una amnistia, el setembre d'aquell mateix any Torner tornava a fer-se càrrec de l'Escola valenciana i a aparèixer públicament amb intervencions diverses en defensa de Ferrer i, de nou, de l'Escola Moderna.⁵⁵ Encara estava a València, almenys el 1922 —en què, a 41 anys, li perdem definitivament el rastre—, per bé que sabem que el centre acabaria sent clausurat el 1926, en plena dictadura, quan n'era director José Alberola Navarro. En qualsevol cas, no li van faltar maldecaps en aquest nou període de residència valenciana, ja que ens consta que el juliol de 1917 estava detingut, va ser alliberat i va formar part d'un grup nombrós de ciutadans.⁵⁶

Una bona manera de cloure aquesta història inacabada, pot ser resumint breument el perfil ideològic de Samuel Torner que hem anat esbossant a les pàgines anteriors. Cal tenir en compte, però, que ens trobem davant d'una concepció i d'un projecte pedagògics que, tot i que mantenien una coherència ideològica al llarg dels anys, no van poder mantenir la continuïtat necessària per culpa de l'atzarosa vida de Torner. Tanmateix, seguint el fil de l'historiador

⁵⁴ ROSSELL, Alban. *Rasgos y anécdotas de algunas personas*. Montevideo, 1957 [quadern mecanografiat], 35 pàg. (Biblioteca Arús, Barcelona).

⁵⁵ És de finals d'any, per exemple, un article necrològic dedicat a Anselmo Lorenzo i publicat a *El Pueblo* de València (reproduït a TARRIDA DEL MÁRMOL, Fernando. *Estudio crítico-biográfico de Anselmo Lorenzo*. Barcelona: Publicaciones de la Escuela Moderna, 1915, pàg. 26-28).

⁵⁶ Vegeu *El País*, 3 d'agost de 1917.

Lázaro Lorente, cal destacar-ne sens dubte la seva posició contrària a la ideologització de l'escola —posició coincident amb la de Ricardo Mella—, així com la seva permanent, dura i sistemàtica crítica a l'ensenyament religiós que, segons ell, provocava l'enverinament intel·lectual i moral del poble i servia com a mitjà per aconseguir una joventut submissa i incapaç de pensar per ella mateixa. Com ja hem vist amb anterioritat, i pel que fa a l'escola laica, Torner creia que només havia de retre culte a la ciència —en la qual dipositava, com molts dels seus companys, una fe absoluta— i ensenyar únicament les coses acceptades per la raó: fer, en definitiva, de l'infant un home conscient.⁵⁷

BIBLIOGRAFIA

- BOYD, Carolyn P. «Els anarquistes i l'educació a Espanya (1868-1909)», *Recerques*, 7, 1978, pàg. 57-81.
- CANES GARRIDO, Francisco. *Las Escuelas de la Primitiva Sociedad de Instrucción Laica de Valencia (1902-1910)*. Madrid: Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación de la Universidad Complutense, 1987.
- CUADRAT, Xavier. *Socialismo y anarquismo en Cataluña (1899-1911). Los orígenes de la CNT*. Madrid: Revista de Trabajo, 1976.
- DALMAU I RIBALTA, Antoni. *El cas Rull. Viure del terror a la Ciutat de les Bombes (1901-1908)*. Barcelona: Columna, 2008.
- DALMAU I RIBALTA, Antoni. *El procés de Montjuïc. Barcelona al final del segle XIX*. Barcelona: Ed. Base, Ajuntament de Barcelona, 2010.
- DELGADO, Buenaventura. *La Escuela Moderna de Ferrer i Guardia*. Barcelona: CEAC, 1979.
- FERRER, Sol. *Le véritable Francisco Ferrer: d'après des documents inédits*. París: Les Deux Sirènes, 1948.
- FERRER GUARDIA, Francisco. *La Escuela Moderna. Póstuma explicación y alcance de la enseñanza racionalista*. Barcelona: Maucci, [1912], [ed. més recent, amb una biografia sumària de Ferrer de P. Costa Musté i pròleg de Pere Solà Gussinyer, Barcelona: Tusquets, 2009].

⁵⁷ «Verdades. Las escuelas laicas», *Humanidad Nueva*, 3, 1907. Un resum del pensament pedagògic de Torner i de la seva crítica a l'ensenyament oficial a LÁZARO LORENTE, L. M. *La Escuela Moderna de Valencia*, pàg. 150-157 i pàssim.

- GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep; Salomó MARQUÈS; Alejandro MAYORDOMO; Bernat SUREDA. *Tradicció i renovació pedagògica. 1898-1939. Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.
- LÁZARO LORENTE, Luis Miguel. *La Escuela Moderna de Valencia*. València: Generalitat Valenciana, 1989.
- LÁZARO LORENTE, Luis Miguel. *Las escuelas racionalistas en el País Valenciano (1906-1931)*. València: Nau Llibres, 1992.
- LÁZARO LORENTE, Luis Miguel. *Prensa racionalista y educación en España (1901-1932)*. València: Universitat de València, 1995.
- LORENZO, Anselmo. *Igualdad, libertad y fraternidad* [amb il·lustracions de Samuel Torner]. València: Humanidad Nueva (Imp. de A. López y Cía.), 1908, 15 pàg., il. [Cuentos Racionalistas, 2].
- MAYORDOMO, Alejandro; AGULLÓ, M. Carmen. *La renovació pedagògica al País Valencià*. València: Universitat de València, 2004.
- MONÉS, Jordi; SOLÀ, Pere; LÁZARO, Luis Miguel. *Ferrer Guardia y la pedagogía libertaria: elementos para un debate* [Introd. de Jaume Carbonell]. Barcelona: Icaria Editorial, SA, 1977 [2a ed.: 1980].
- MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, Jordi. *El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya (1833-1938)*. Barcelona: La Magrana, 1977.
- MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, Jordi. *L'Escola Normal de Barcelona. 1845-1972*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2000.
- OLAYA MORALES, Francisco. *Historia del movimiento obrero español. 1900-1936*. Madrid: Confederación Sindical Solidaridad Obrera, 2006.
- ROSSELL I LLONGUERAS, Alban. *Rasgos y anécdotas de algunas personas*. Montevideo, 1957, quadern mecanografiat, 35 pàg. [Biblioteca Arús, Barcelona].
- SOLÀ I GUSSINYER, Pere. *Las escuelas racionalistas en Cataluña (1909-1939)*. Barcelona: Tusquets, 1976.
- SOLÀ I GUSSINYER, Pere. *Educació i moviment llibertari a Catalunya (1901-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1980 [Llibres a l'Abast, 156].
- SOLÀ I GUSSINYER, Pere. *Educació i societat a Catalunya*. Lleida: Pagès Editors, 2011.
- SOLDEVILLA, Fernando. *El año político. 1909*. Madrid: Imprenta de Ricardo Rojas, 1910.
- SOLDEVILLA, Fernando. *El año político. 1910*. Madrid: Imprenta de Ricardo Rojas, 1911.

SORIANO JIMÉNEZ, Ignacio Clemente. *Hermoso Playa Saló y Carmen Paredes Sans, el anarquismo silencioso, 1889-1982*. [tesi doctoral, Universidad de Salamanca, 2002.]

VICENTE, Laura. *Claramunt Teresa. Pionera del feminismo obrerista anarquista*. Madrid: Fund. Anselmo Lorenzo, 2006.